

IZVORI VELIKOSRPSKE AGRESIJE - RASPRAVE, DOKUMENTI, KARTOGRAFSKI PRIKAZI

(Osvrt na dio "Velika Srbija od 1844. do 1990/91. godine" autora Radovana Pavića)

"August Cesarec" - "Školska knjiga", Zagreb 1991.

U povodu intenziviranja velikosrpskih pretenzija neizbježno se nametnula potreba za višeslojnim objašnjenjem postanka, razvoja i posljedica te pojave. Kao plod odgovora nastao je zbornik radova "Izvori...", grupe autora, koji je na analitički način prikazao imperijalističku srž velikosrpstva. Zanimljivo je da su autori različitih profesija, te su im pristupi s metodskog stajališta isto tako različiti.

U tekstu pod nazivom "Velika Srbija od 1844. do 1990/91." /od 151 do 201 stranice/ dr. Radovan Pavić uspješno interpretira političko-geografsku osnovicu sindroma velikosrpskog posezanja za tuđim teritorijama. Čitajući autorov rad doznali smo nešto novo, prije svega u njegovom geopolitičkom pristupu jer same povijesne činjenice već su nam poznate. Pavićev koncept pokazao se idealnim za praćenje razvoja srpskog ekspanzionizma zbog toga što cijeli problem nosi u sebi geopolitičku komponentu time što se uz pitanje etniciteta suštinski izdvaja težnja za teritorijalnim prestrukturiranjem tj. za promjenom granica. Predočeno nam je kako je važno poznavati geopolitički položaj svake države, posebno naglašavajući smještaj prema susjedima. Bez autorovih odrednica ne bismo mogli dobiti iskristaliziranu definiciju velikosrpskog državlja. Sustavno proučivši oblik, veličinu, položaj i granice srpske države od Dušanovog carstva do najnovijih zbivanja, kao i svih onih zemalja izravno ugroženih od velikosrpskog hegemonizma, Pavić nam je prvenstveno predstavio prostornu stranu problema. Do sada nisu postojale koncizne geopolitičke karte s popratnim sadržajem poput Pavićevih. U svojim analizama autor iznosi niz podataka sa svrhom utvrđivanja činjeničnog stanja u određenim trenucima. Poslije navedenog iznošenja on nam daje uvid u sve moguće varijante daljeg razvoja problema. Upravo na razini prognoziranja leži sva uzbudljivost njegovog rada. Iako sam pojam "predviđanja" dovodi u sumnju objektivnost interpretacije, može se govoriti o znanstvenosti jer se svi sadržaji i rezultati izvlače prema provjerenim prirodnim i historijskim elementima. U kartografskim prikazima izdvajaju se mjesta gospodarskih potencijala i važna prometno-tranzitna čvorišta što zajedno daje detaljno naglašavanje ekonomsko-geografskih profila opisanih prostora. Isto tako, prikazivanjem mogućih pravaca pritiska, odnosno smjerova širenja, dobiva se jasnija slika mogućeg zadovoljavanja, srpskog životnog prostora.

Uz gospodarstvene i demografske elemente, izloženi geopolitički moment kompletna u potpunosti cijeli problem. Geopolitički aspekti nisu se do sada mnogo koristili u hrvatskoj historiografiji, a upravo na primjeru Hrvatske kroz povijesnu dimenziju geopolitika daje veliki doprinos jer se pojašnjava sam položaj Hrvatske, kako kao samostalne države, tako i kao dijela drugih državnih tvorevina. Ne treba zaboraviti da su položaj i konture zemljišta prvi znaci promatranja, a da je zemljište samo po sebi istinski oblik moći.

Ističući činjenicu kako srpska država aktivno učestvuje u gotovo svim važnijim sukobima na balkanskom prostoru tokom njegove prošlosti, dapače, podmećući svoj oganj i u širim usporednicama poput lipnja 1914. godine, Pavić se dao na analizu promicanja velikosrpskih državno-nacionalnih interesa koji su za cilj pretpostavljali ostvarivanje izravne ili posredne teritorijalne kontrole ili utjecaja i afirmacije državne, političke, ekonomske i vojne moći, u rasponu od Garašaninovog vanjsko-političkog programa iz 1844. do tekućih zbivanja.

Srbija u razdoblju od izbijanja drugog ustanka iz 1815. do Portinog hatišerifa o prisjedinjenju šest nahija drži 24.440 km. Promatrajući obrise toga malog zemljišta zaokruženoj carstvima Austrije i Turske srpski vladajući krugovi uspješno su odredili pravi smjer mogućeg širenja. Mogućnost se pokazala stvarnošću i srpska se država povećala putem vanjske ekspanzije. Protezanje preko južnijih zemalja opravdano je elementima povijesnog prava okićenog terminom obnove svetog srednjovjekovnog

Dušanovog carstva. Glavni gospodarski motiv prilikom širenja činio je plan izlaska na more jer bi se na taj način povezao podunavski pojas preko dolina Morave, Ibra i Vardara s Jadranskim odnosno Egejskim morem. Pored privredno-prometnog poticaja, "težnja k moru" izražavala je i politički povod jer se kod svih država kopnenog karaktera idealizira more kao prirodno najbolja granica državnog zemljišta. Međutim, u toj borbi za nasljeđe turskog posjeda na Balkanu, Srbija nije bila sama jer svoju nezavisnost uspostavljaju Grčka /1829/, Crna Gora /1878./, Rumunjska /1878./ te Bugarska /1878. autonomna, 1908. nezavisna/. Korijeni sukoba potiču iz političkog nagona svih balkanskih država za osiguravanjem položaja putem obuhvaćanja idealnog teritorija, kao jedinog oblika snage. Koristivši se stjecajem političkih okolnosti, rasporedom moći i vlastitim ratnim potencijalom Srbija se vješto potvrdila prilikom potisnuća Turske s Balkana. Dobitkom Makedonije /bez strumičke oblasti/ ona je ojačala svoje strateško-komunikacijske predispozicije i djelomično realizirala svoje povijesno pravo. Osim toga, balkanskim ratovima razbijen je sandžački koridor čime je došlo do izravnog spajanja sa savezničkom crnogorskom državom, te do micanja organske muslimanske pozadine u odnosu prema BiH što je Srbiji davalo priliku novog usmjeravanja njenih svojatanja ali ovoga puta na temelju posve drugih načela. Sam proboj na more po prethodnim planovima nije bio više izvršiv jer je zacrtani izlaz u sjevernoj Albaniji otpao uslijed međunarodnog priznanja albanske države koje je stiglo kao rezultat interesa velikih sila u spriječavanju ruskih ambicija. Pošto su se s balkanskim ratovima uglavnom dovršila pitanja raspodjele /ostaju nezadovoljni Bugari/ i time uspostavila kakva-takva politička ravnoteža na tom prostoru, otvorio se novi pravac velikosrpskih težnji. Dok su dotadašnji sporovi svoje mjesto pronalazili u okvirima jugoistočne balkanske sfere, nova polja sukoba pomaknut će se prema drugim geografskim područjima, zemljama, i interesima.

Odnos srpske države prema sjeverozapadnim susjedima izveden je bez iznimke dugoročnijim interesima. Prisvajanjem pojedinih dijelova ili cijelih hrvatskih zemalja, iskrivljavanjem činjenica, negacijom hrvatskih kulturnih vrednota nametnuo se sustav srpskih neistina temeljito podržavanih u znanstvenom obliku. Sloganom "Srbi svi i svuda" dobila se slika srpskog društvenog sloja koji je potaknut golom težnjom za osvajanjem tuđeg teritorija objavljivao svakakve priče u svrhu posrbljavanja. Takvim nastojanjem ponuđen je izraz duboke iluzije bez ikakvog pokrića. Za razliku od ekspanzije prema jugu gdje je korišteno pravo povijesnog stanja ovoga puta taj se princip potpuno zapostavljao. Prednost je u teoretskim raspravama data umjetnoj mješavini etničko-prirodnog prava podržanoj jezično-vjerskim modifikacijama.

Razdoblje od 1918. naovamo uključuje najintenzivnije odnose između Hrvatske i Srbije. Propašću austro-ugarskog carstva, koje nije bilo u stanju riješiti nacionalna pitanja svojih naroda stvara se Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Hrvatska je do ulaska u južnoslavensku tvorevinu posjedovala državnoteritorijalni kontinuitet ne izgubivši državopravne atribute. Sudbina hrvatske ideje i navoda se suočila s pitanjem opstanka jer je jugoslavenski kalup nametnuo sveukupnu prevlast srpskog ustrojstva na štetu slobodnog razvoja svih ostalih naroda.

U Pavićevom tekstu istaknuta su četiri bitna događaja vezana uz teritorijalno prekrajanje u vremenu od 1918. do 1939: tzv. linija Simović-Antonijević koja nameće nove granice Hrvatskoj u 1918, prijedlog Pašičeve amputacije nastao prije 1926, kraljev plan amputacije iz 1928. te dogovor o stvaranju Banovine Hrvatske iz 1939.

Prvi nacrt izranja iz karte potpukovnika srpske vojske nastale u dogovorima s Narodnim vijećem SHS u Zagrebu u studenome 1918. Oni su nastupili s pozicije jačega koristivši težak položaj suprotne strane. Pod prijetnjom upotrebe vojne sile istakli su zahtjeve za povećanjem srpskog teritorija prema tajnom Londonskom paktu iz 1915. Sama linija /od mađarskog Barča, preko Virovitice koja bi ostala Hrvatskoj do Ilove, nadalje tokom Ilove preko Garešnice, Banove Jaruge, Novske, Jasenovca, dolinom Une do "srpskih" Knina i Sibenika/ nije slijedila etničku nit jer bi ovom razdiobom i dalje ostao dio Srba unutar granica Hrvatske s mogućnošću da se u budućnosti obnove granični sporovi. Linija briše Slavoniju iz hrvatskog korpusa što bi za Hrvatsku direktno značilo gubitak kontinuirano pripadajuće zemlje i važnih privrednih prednosti. Osim toga, nestali bi posavski pojas prema Bosni koji je svojom prirodno-prometnom otvorenošću paralelno utjecao na oba prostora kao i čitav podunavski pojas koji je

dijelio Hrvatsku od Mađarske. Dio Dalmacije od Šibenika prema jugu također bi pripao Srbiji čime bi ona postala značajna pomorska zemlja. Po ovoj podjeli bio bi narušen talijanski interes pošto je Londonski ugovor predvidio njezinu vlast nad Kninom i Šibenikom. Muslimanska enklava u bihačko-cazinskom serhatu prešla bi u ruke Hrvatske jer su tvorci linije zamislili rijeku Unu kao prirodnu granicu koja dijeli dva prostora. BiH bi se utopila u Srbiji ali uz konstataciju da bi zajedno s oduzetim dijelom Dalmacije i s čitavom Slavonijom mogla činiti čvrstu gospodarstvenu cjelinu. Prema nekim autorima upravo ovako nametnute podjele tjerale su Hrvatsku na opciju zajedničke jugoslavenske države jer bi na taj način ipak opstao hrvatski teritorij i većim dijelom, unutar jedne integralne države.

Postankom jugoslavenske države /248 806 km/ došlo je do ubrzane administrativne podjele zemlje uz najveća moguća zanemarivanja povijesnih kontura s ciljem hitrog slamanja povijesno-prirodnih individualiteta. Prvo je izvršena razdioba na 33 oblasti /1921./ da bi se prema Zakonu o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3.10.1929. učinila podjela na 9 banovina koje su nosile imena po pripadajućim većim rijekama. Podjelom na banovine stvorena je fikcija popuštanja državnog hegemonizma, no radilo se samo o nominalnoj promjeni koje je samo u potpunosti potvrdilo unitarističko-centralistički koncept. Pošto su stalne unutrašnje napetosti ugrožavale apsolutnu prevlast srpskih državotvoraca i pretvorile Jugoslaviju u bačvu baruta, sam vrh državnog aparata posegnuo je za planom odcjepljenja Hrvatske, po mjeri Velike Srbije, od tzv. jugoslavenske cjeline. Razdvajanjem neposlušnih krajeva po diktatu Beograda garantirao bi se ponovni uspjeh velikosrpstva jer bi ogroman dio nesrpskih zemalja pripao Srbiji, definitivno bi bio odbačen pokušaj ostvarivanja republikanske federacije, a sama Srbija mogla bi u sebi samoj vidjeti značajnu silu spremnu za novi ekspanzionizam.

Pašićev prijedlog amputacije dijela Hrvatske Pavić smatra dotada najbrutalnijim pokušajem smanjivanja hrvatskog tla. Njegovim ostvarivanjem Hrvatska bi bila svedena na područje između Mure i Kupe, tj. na Zagrebačku oblast i Međimurje. Vjerovatno su po Pašiću to bili jedini homogeni dijelovi hrvatskog bića. Po toj projekciji Zagreb ne bi više mogao predstavljati središte hrvatskih ideala već bi mu jedino preostalo imitiranje ideje grada-države s utjecajem na bližu regionalnu okolicu. Zemljišna osnovica hrvatske države potpuno bi se izgubila. U ovoj prilici vidljivo je da Pašića ne interesiraju prirodne granice već jedino politički nagon za radikalnim slamanjem Hrvatske i skidanjem hrvatskog pitanja s dnevnog reda. S obzirom na stvarnu situaciju vjerovatno je bila riječ o taktici zaplašivanja.

Planiranju amputacije vratio se je i sam kralj Aleksandar 1928. On je imao na umu prekid državnog spora između Srba i Hrvata, nudeći konačno rješenje izlaza iz sukoba u odstranjenju Hrvatske, dakako s pozicija velikosrpskog tranširanja. Kraljevski prijedlog u globalu se poklapao s navedenom linijom Simović-Antonijević. U tom slučaju Hrvatskoj bi preostalo 54,2% današnjeg državnog teritorija. Napola okrnjeni teritorijalni integritet Hrvatske slamao bi u tom trenutku i njenu samostalnost, a samim time i njen razvoj i opstanak. Po srpsku opciju novi odnos snaga donio bi nepovoljan položaj u pogledu demografske strukture budući bi nesrpski narodi prevagnuli u brojčanom omjeru. Usporedo s izlaskom na more suočili bi se s nadirućim talijanskim imperijalizmom s kojim su već kolidirali na području sjeverne Albanije. Hrvatska bi za razliku od Pašićevog prijedloga ipak zadržala neke povoljnije preduvjete za solidniji gospodarstveni napredak, prije svega djelomični spoj između Mađarske i sjevernojadranske luke Sušak. I po ovom planu kao i 1918. Una bi postala čvrstom granicom što je posve suprotno od njezine prirodne funkcije koja spaja prostore.

Završni dio o teritorijalnim pitanjima u kontekstu stare Jugoslavije javlja se prilikom stvaranja Banovine Hrvatske. Na poticanje transformacije unutrašnjeg uređenja velikog utjecaja imala su dinamička kretanja u Europi koja su načela postojeći međunarodni poredak. Postojeći jugoslavenski režim odlučio je odgovoriti na zadani izazov putem sporazuma Cvetković-Maček. Na osnovu člana 116, Ustava, najavljeno je obrazovanje banovine da bi se ono ostvarilo Uredbom o Banovini Hrvatskoj izdanom 26. kolovoza 1939. U Banovinu Hrvatsku spojene su Savska i Primorska banovina kao i kotarevi Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik i Fojnica. Ovakva banovina prostirala se na 66 000 km² što znači da je bila veća za 9 462 km² u odnosu na

današnju Hrvatsku. Pavić kritički ocjenjuje ovakvo stanje početkom teritorijalnog ostvarivanja Velike Hrvatske jer je Banovina duboko zašla u teritorij BiH. Po njemu podjela BiH dovodi do neizbježnog sukoba velikohrvatske i velikosrpske ideje. Zaustavivši se na kratko kod veličine Banovine Hrvatske Pavić na vrlo nejasan način formulira dva tipa: kompletna Hrvatska i Velika Hrvatska. U teoretskom smislu pojam kompletne države je pozitivan jer se radi o kompletiranju teritorija na temelju etnopolitičko-teritorijalne cjelovitosti. Praktično to znači da je širenje Banovine Hrvatske prema bos-herc. teritoriju opravdano jer tamo postoji većinsko hrvatsko stanovništvo. S druge strane pojam velikohrvatskog velikodržavlja teži za neosnovanim širenjem. Dakle, prema ovim definicijama kod Banovine Hrvatske radi se o pokušaju ostvarivanja kompletne Hrvatske. Međutim, autor tvrdi: "Ali, za Banovinu Hrvatsku izuzetno je važno i to što ona zauzima i dijelove BiH pa se tada - unatoč tome što je tamo većinsko hrvatsko stanovništvo, ili je ono znatno zastupljeno počinje ostvarivati i Velika Hrvatska, dakle, velikohrvatsko velikodržavlje, kojemu se, dakako, pridaje i negativno značenje."

Pitanju Bosne i Hercegovine gledajući s nacionalnog aspekta, valja svakako pristupiti vrlo pažljivo jer se radi o problemu sui generis. BiH problem nužno je promatrati u širim razmjerima kako u sklopu prošlosti tako i u dimenziji sadašnjosti. Ishodište povijesno utemeljene državnosti Bosne nalazi se na prostoru ograničenom rijekama Drine, Bosne i Neretve sa središtem oko Vrhbosne. U samoj povijesti rijeke su predstavljale važne odrednice u povlačenju granica. Upravo je rijeka Drina poslužila kao prirodna granica koja vrši povijesno-kulturnu podjelu između Istoka i Zapada. Ovi prostori upravo se ovdje rastavljaju jer Drina ne veže površine pošto se ova rijeka usjekla između planina, te ne postoje prometne doline koje bi objedinjavale oblasti. Turskim osvajanjima teritorije BiH politički je odvojen iz dotadašnjeg sustava. Pod otomanskom dominacijom razvoj BiH krenuo je novim usmjerenjima zadržavajući posebnost, a samim time i mogućnost opstojnosti. Ovakav slijed događaja nije išao na ruku hrvatskoj geopolitičkoj slici jer se BiH u rukama osmanlijskog osvajača poput klina zabila između Posavske i Primorske Hrvatske. Svakako valja podvući da se ovakvim razvojem BiH nije jednostavno utopila u tursku imperiju već je potvrdila svoje teritorijalno jedinstvo kroz strukturu Bosanskog pašaluka. Austro-ugarska monarhija održala je poseban položaj BiH. BiH se pojavila kao matična zemlja muslimana i oni je doživljavaju kao oblik koji im jamči nacionalni opstanak. U doba stare Jugoslavije srpska propaganda prisvajala je BiH na temelju subjektivnih vjersko-političkih faktora tvrdeći kako svi muslimani potiču od pravoslavaca, dakle u etničkom smislu predstavljaju Srbe, a pored toga srpska je vojska otjerala Austrijance i donijela slobodu. Za Srbiju je BiH ulazila u model "svih srpskih krajeva" što je potvrdila u svom "malom programu" tokom I. svjetskog rata. Nasuprot težnje muslimanskih političkih prvaka koji su podržavali autonomno rješenje u "historijskim granicama" BiH, HSS-ovi političari su naglasili ustrajnost svih Hrvata iz BiH na sjedinjenju s Hrvatskom slijedeći etnički kontinuitet. Iz tog uvjerenja tražio se plebiscit u BiH, bez zavaravanja da je sav teritorij do Drine hrvatski jer se znalo faktično stanje prema službenim statistikama. Historijski momenti i hrvatsko državno pravo stavljeni su u stranu znajući da su oni tada bili neostvarljivi. Pokušalo se sjediniti obostrane interese Muslimana i Hrvata pošto im je sudbina u Jugoslaviji bila ista. Hrvatsko-srpski sporazum oko stvaranja Banovine Hrvatske nije polazio od b-h integriteta. Pored navedenih krajeva koji su trebali pripasti Banovini, a u kojima se nalazio znatan dio Hrvata, predviđalo se uklapanje preostalog i većeg dijela BiH u sklop tzv. "srpskih zemalja". Prema tom rješenju srpska strana bi se suočila sa znatnim pritiskom muslimanskog naroda, pogotovo što bi pravac Bosna-Sandžak-Kosovo neposredno odvajao pravoslavne krajeve. Dotadašnje podjele na banovine uspješno su cijepale takva spajanja jer su išle za miješanjem stanovništva ali u korist pravoslavnog življa.

Ostvarivanjem jedinstvene Banovine porasla je vrijednost povezivanja između Panonije i Jadrana u korist Hrvatske. Proširivanjem istočne Hrvatske na Srijem i bosansku Peripanoniju odnosno ovladavanjem većeg dijela istočnojadranske obale sa širim zaleđem u BiH ova složena cjelina funkcionirala bi znatno efikasnije. Prodor u dio BiH potvrđen je stjecanjem prometno-gospodarske prevlasti nad dolinom Vrbasa, Bosne i Neretve. Ovakav razvoj nije gospodarsko-geografski obezvrijedio srpski položaj

jer je Srbija i nadalje kontrolirala svoje primarne interese u južnom sektoru na liniji Morava-Vardar, zadržala je neposredan izlaz na more preko Crne Gore, osigurala je opstanak u vojvodanskoj ravnici iako nikada prije 1918. nije vladala nad tim krajem, a uz to je priskrbila i baranjsku regiju. I ovakvo sporazumijevanje predstavljalo je šok za većinu srpske javnosti koja je u takvoj podjeli vidjela izdaju svojih interesa. Duboki srpski prodor u zapadnu Bosnu donio bi veliku zabrinutost Hrvatskoj. Hrvatsko-srpska granica znatno bi se proširila, a svojim dijelovima jako bi se približila Zagrebu. U etničkom pogledu preko zapadne Bosne vršio bi se stalni pritisak u smjeru srpske manjine rasprostranjene upravo uz bosansko-hrvatsku granicu.

Hrvatsko-srpski sporazum u samo predvečerje rata značilo je neosporno pomak za Hrvatsku gledajući iz daljine 1918. I dok se opcija Banovine prikazivala kao uspješan ključ rješavanja problema, dotle su svi preostali narodi /osim slovenskog/ i manjine ostali ugušeni unutar tzv. "srpskih zemalja". Bez vlastitog identiteta i prava za samoopredjeljenjem oni su mogli predstavljati jedino potencijalno nacionalno žarište. Na kraju valja naglasiti kako Sporazumom iz 1939. ništa nije bilo idealno rješeno po Hrvatsku. Ona je tek došla do razine kada je mogla ravnopravno razgovarati sa srpskim predstavnicima. Sama Banovina je po svojim svojstvima bila u kategoriji okrnjene političke autonomije, što svakako nije moglo zadovoljiti dugoročnije interese Hrvatske. Početak 2. svjetskog rata i raspad Jugoslavije zaustavili su život Banovine.

Za period 2. svjetskog rata Pavić se poslužio memorandumom Stevana Moljevića koji nosi naziv "Homogena Srbija" i ocrtava glavni velikosrpski plan nastao na tlu bivše Jugoslavije tokom rata. Sam projekt nastao je u lipnju 1941. kao nastavak Moljevićevog djelovanja unutar predratnog Srpskog kulturnog kluba. Svoje polazište ovaj memorandum pronalazi u postavci koja glasi - svi Srbi moraju živjeti u jednoj srpskoj državi. U teritorijalnom smislu to bi za njega značilo obuhvaćanje čitavih zemalja Makedonije, Vojvodine, Kosova, Crne Gore i BiH, te većih dijelova Hrvatske po liniji Virovitica-Daruvar-Banja-Kordun-polovica Like - Karlobag /uključujući spomenute toponime i regije/. Manji dio središnje Slavonije ostao bi u Hrvatskoj ali uz odsječenost od ostatka matice koridorom na potezu Virovitica-Okučani koji bi bio u srpskim rukama. Osim južnoslavenskih zemalja, Moljević je predviđao širenje na susjedne zemlje u kojima je postojala srpska manjina /Mađarska, Rumunjska, Bugarska, Albanija/ želeći učvrstiti poziciju homogene Srbije kao prve sile na Balkanu. Zanimljivo je da unatoč maksimalnog zadovoljavanja srpskih aspiracija ovaj plan zadržava naziv Jugoslavije i to kao federativne države s tri federalne jedinice! Ni raščetvorena Hrvatska ne bi mogla računati na samostalnost. Fantastično nesuvisli plan amputacije poput ovog Pavić je obrazložio vremenom nastajanja jer se političke karte prekrajaju najčešće tijekom rata u kojemu većina zemalja ide za tim da osvoji što veći teritorij.

O petogodišnjem postojanju NDH Pavić ništa ne piše, što je prirodno budući se u svom tekstu bavi velikosrpskom agresijom. Postankom NDH geopolitička slika se potpuno promijenila. Hrvatska je nakon dugovjekovnog razdoblja stekla samostalnost ali i samo prividnu nezavisnost. Dobitkom BiH nestale su longitudinalne granice što je bilo s vojno-političkog gledišta vrlo povoljno. Nestankom državnog jugoslavenskog okvira Hrvatska se direktno odijelila od Srbije. Stjecanjem BiH, Hrvatska je postala pretežno balkanskom zemljom i time je dobila drugačiju demografsku strukturu stanovništva. Geopolitički sklad narušila je nepravedna predaja dijela Dalmacije jadranskom susjedu i ratnom savezniku Italiji. Time je stjecanje BiH gubilo na značaju jer nije dostignuto u potpunosti povezivanje panonskog bazena s jadranskim prostorom, čime su izgubljene znatne gospodarske prednosti. U privrednom pogledu sva tri dijela NDH - Panonska Hrvatska, Bosna i Primorje predstavljaju područja koja su po svojim strukturama upućena jedna prema drugom.

Na kraju, Pavić je obratio pažnju na velikosrpsku ideju koja svoj vrhunac doživljava u obnovljenoj novoj Jugoslaviji koncem osamdesetih godina. Velikosrpski ideolozi prihvatili su Jugoslaviju kao produžetak Srbije restaurirajući svoje imperijalističke namjere. Autor iznosi tri velikosrpske varijante: a) Velika Srbija bez Slovenije i Hrvatske. Prema ovom modelu okupile bi se zajedno srpska, crnogorska, BiH i makedonska republika.

b) Velika Srbija s 11 općina Republike Hrvatske (S većinskim Srpskim stanovništvom)

c) Maksimalistička Velika Srbija s 2/3 teritorija Hrvatske.

O AVNOJ-evskoj Jugoslaviji Pavić je samo konstatirao da je ona na svom početku izgledala kao garant ravnopravnog suživota svih naroda, manjina i republika u specifičnom geopolitičkom prostoru. Međutim, pokazalo se da je jugoslavenska forma i nadalje izražavala povoljan oslonac velikosrpskom imperijalizmu. Jugoslavenski sistem uspješno se održavao poslije 2. svjetskog rata koristeći svoju važnu ulogu u doba hladnog rata kada je strah od sovjetske dominacije na zapadu podržavao kohezivne faktore u Titovom režimu. Na balansiranju geopolitičke slike zdravo je djelovalo Titovo priznavanje nacionalnih identiteta dotada u staroj Jugoslaviji nepriznatih konstitucionalnih naroda: Crnogoraca, Makedonaca i Muslimana.

Federalno uređenje polazilo je od priznavanja povijesnog i etničkog subjektiviteta. Hrvatska je u novom režimu ostvarila dobitak većeg dijela istarskog poluotoka, te povratila Međimurje i Baranju koji su za rata bili pod mađarskom vlašću, /prije rata Međimurje je bilo pod Hrvatskom, dok je Baranja bila izvan hrvatskog teritorija a unutar jugoslavenske države/, ali je povodom razgraničavanja između federalnih jedinica doživjela teritorijalne gubitke posebice tamo gdje se odstupalo od povijesnih granica. S druge strane novonastali sistem obećavajuće nacionalne ravnopravnosti označavao je težak udarac velikosrpsvu. Teritorijalno, Srbija je primjenom etničkog načela dobila Vojvodinu, dok je prilikom određivanja sudbine Kosova upotrebjeno povijesno načelo. Isto tako u Sandžaku je obnovljena granica između Srbije i Crne Gore. Takav sistem je umjetno gasio međunacionalne požare.

Pavićev tekst pisan iz geopolitičkog rakursa nudi kompletniju sliku praćenja dugotrajnog procesa teritorijalnih pretenzija velikosrpsva na južnoslavenska a i šira područja. Upravo geopolitički učinci na politiku zemalja Jugoslavije, koji su izvedeni iz njihovih položaja i sastava populacije, dovode do dubljeg razumijevanja agresije. Autor je u sumiranju stanja nedvosmislen. U odnosu na opseg prvotne hrvatske kraljevine, današnja je hrvatska država manja, što znači da je rezultat velikih povijesnih gubitaka. Nezahvalan položaj /geopolitički/ na razmeđu Srednje Europe, Balkana i Sredozemlja donio je stjecajem povijesnih okolnosti do velike penetracije islamskog i pravoslavnog elementa.

Glavnu sastavnicu srpske državne ideje, kako u povijesti tako i danas, činit će njena teritorijalna ekspanzija. Srbija je ignorirala posjedovanje domaćih izvora za nacionalni rast, nije radila na razvijanju vlastite ekonomije i stabilnosti svojega društva, već je pretpostavila teritorijalno širenje na račun susjednih zemalja.

Stjepan Matković

Dr. LELJA DOBRONIĆ: BISKUPSKI I KAPTOLSKI ZAGREB

(Školska knjiga, Zagreb 1991)

Prikazujući nova djela, obično predstavljamo javnosti i njihove autore. Ali pisca ove knjige ne bi bilo potrebno posebno predstavljati: jer Lelja Dobronić već nam tijekom niza desetljeća plodne povjesničarske djelatnosti na tlu rodnoga grada pruža ne samo stalno nova saznanja o dugoj, burnoj, vrijednoj prošlosti hrvatske metropole, nego podjedno uvijek iznenađuje posve novim, promišljenim i pogodnim načinom oblikovanja raznovrsnih povijesnih sadržaja što ih želi predočiti.

Zbog toga ćemo ovdje tek letimice podsjetiti na neke najvažnije među mnogobrojnim rezultatima istraživačkoga mara i znanstveničkoga duha autorice, kojima je - krećući od nasljeđa svojih zaslužnih prethodnika, kao što su bili Ivan Krstitelj Tkalčić (1840-1905) i Gjuro Szabo (1875-1943) - širila horizonte zavičajne spoznaje na zagrebačkom tlu.

UDK 949.713

ISSN 0353-295 X

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

R A D O V I

VOL. 25

Z A G R E B

1992.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb - Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.